

Сандријела Касагић¹

**НОВЕ ОДГОНЕТКЕ ЗАГОНЕТНЕ СРПСКЕ
ГРАМАТИКЕ
(Милош Ковачевић,
Граматишка питања српскога језика,
Јасен, Београд, 2011)**

Професор Милош Ковачевић, који предаје на Филолошком факултету у Београду, Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу и Филозофском факултету у Источном Сарајеву, објавио је (више од) 350 научних и стручних радова, 16 уџбеника српског језика за основну и средњу школу и 18 књига. Када је реч о ауторовим досадашњим радовима, најочљивије су две синтагме које се најчешће користе уз његово име: препознатљив стил и србистичке теме. Ако се позабавимо том „препознатљивошћу“, онда се засигурно мора говорити о извесној дози „уживљености“, чак наглашене афективности, кад обрађује одабрану тему коју не само да темељно анализира и теоријски објашњава већ доказује и утврђује многим примерима, без импровизације и произвољних тумачења. Што се србистике тиче, чини се да је појам србистике „реинкарниран“ у науци о српском језику управо захваљујући професору Ковачевићу, јер је дуго требало да се тај термин поново уведе у науку о српском језику (4 огледа ове књиге већ у првој реченици садрже овај термин!).

Пажљиво пратећи библиографију професора Ковачевића, учавамо да се у истом интервалу, на, малтене, две године, појављује нова књига која се бави искључиво неким решивим, мање решивим (или нерешивим!) питањима у српској граматици. Истим ритмом аутор објављује и књиге које се баве историјом језика те његовим актуелним статусом и проблемима који су давно превазишли оквире лингвистике. Године 2011. објављене су две књиге истог аутора, али са два различита, назовимо слободно тако, граматичка „бојна поља“. Једна се зове „Српски језик у вртлогу политике (у коауторству са М. Шћепановићем), а друга, о којој ће овде бити речи, насловљена је са „Граматишка питања српскога језика“; аутор је, јасно, професор Милош Ковачевић, издавач Јасен, а место и година издања – Београд, 2011. Књига има 236 страница.

Књига је настала као део пројекта *Динамика структура савременог српског језика*, а састоји се од 12 огледа представљених на различи-

1 serbika@blic.net, аутор је студент мастер студија српског језика Филолошког факултета Универзитета у Београду.

тим научним скуповима у периоду од 2009. до 2011. године. Ове податке сазнајемо из *Уводног слова* аутора и *Библиографске забиљешке* на крају књиге. Огледи су груписани у три тематске целине: 1) *О стандардизацији и нормативним питањима српскога језика* (чине га 4 рада), 2) *О творбе-но-семантичким питањима српскога језика* (2 рада) и 3) *О синтаксичко-семантичким питањима српскога језика* (6 радова). Импресиван је списак извора и литературе након сваког рада, а пажљивом анализом наслова, открива се дуг, истрајан пут прикупљања ексцерпираних примера за сваки рад, као и историјат сваког постављеног проблема, питања или граматичке загонетке. Врло је јасна ауторова софистицираност у избору проблема, примера, уочавања погрешних (ређе исправних) ранијих тумачења, као и изазови које поставља пред будуће истраживаче и одгонетаче сложене граматичке проблематике српскога језика.

Први део је насловљен на следећи начин: *О стандардизацијским и нормативним питањима српскога језика* – и, као што смо навели, чине га три рада.

На самом почетку рада *Значај Дубровника за стандардизацију српскога књижевнога језика* (стр. 9-22), који је једини рад из историје језика, наглашава се да је данас тешко било шта ново рећи о вези Дубровника са Вуковим радом и дефинисањем српског књижевног језика. Након – скоро – два века, исцрпљени су сви подаци и документа; остало је само да их (не) тумачимо како треба. Поставља се питање зашто се аутор бавио темом која више није актуелна у смислу откривања нечег новог; међутим, основни циљ поновне интерпретације свега (већ давно) утврђеног јесте још један покушај да се потврди исправност Вукових поступака, као и јасна дефинисаност српског – Вуковог – штокавског српског језика или „правог језика херцеговачког“, те да нас поново опомене на сталну потребу за подсећањем на величину Вукове реформе, на њену често довољно неистичану суштину, али и на то чији је српски језик и који је његов обим/ простор/припадност. Наиме, две разлике које је Вук уочио између свог херцеговачког и „новог дубровачког језика“ (изговор Х, ијекавско јотовање) сматрају се судбинским у Вуковом дефинисању система и структуре српског књижевног језика. Јасно је да је Дубровник утицао на Вуково опредељење за ијекавско наречје као основу књижевног језика. Скоро да је гротескна судбина Дубровника у односу на Хрватску (од које се „налазио подалеко“; Ивић 1986), као и то да су се негдашњи Дубровчани (из времена Републике) језички осећали Србима (и називали га *lingua serbiana*). За ове тврдње аутор цитира и/или анализира 22 јединице наведене у библиографији (од Белића до Ђупића), поентирајући на крају да „колико је дубровачка књижевност интегрални дио српске књижевности, толико је језик Дубровника најужорнији српски језик“.

У другом раду *Проблеми са конгруенцијом у новинарском језику* (стр. 23-42) обрађен је проблем конгруенције у савременом српском језику на основу новинарског стила са примерима (преко 1000!) из 14 различитих дневних новина из Београда, и са литературом од 12 раније објављених

радова о истој теми. Новинарски језик, колико год био инвентиван, толико је најчешће и „преступник“ језичке норме. Аутор цитира бројне примере о погрешном слагању са главним бројевима (од 1 до 4) указујући на (пре)честе новинарске грешке типа: [...] *Својих (шј. своја) шри минућа није пропустиио ни сада већ урбана леѓена Траволћа из Борче* [...] Велике грешке са конгруенцијом чине се и са бројем 5 и више (типа 50 *шаоца (шј. шалаца) Ал Каиде*). Такође су честе грешке у партитивним супстантивним синтагмама са неком количинском именицом: *саи, месец, ѓодина, ѓоловина, недеља, хиљада, милион...* (У *наредних (шј.у наредни) месец дана*) те сродним именицама *ѓола* и *четврш*, прилошки употребљеном именицом *ѓар* и број(ев)ним именицама на *-ак*, те у изразима „*један/неки/најбољи од*“. На крају се закључује да је највећи проблем са партитивним паукалним синтагмама или са партитивним синтагмама с вишечланим главним бројевима (не конгруирају према последњем броју већ бројевима у позицији десетице, стотине или хиљаде), што је несумњив показатељ недовољног новинарског познавања конгруенције у српском језику. С обзиром на велики број примера из актуелних новина, чини се да је оправдана потреба да се нормативно оштрије скрене пажња на овај проблем јер је утицај медија на данашње стање и (не)знање о језику огroman, можда и пресудан. У некој прилагођенијој форми ово би могло бити и упутство новинарима за правилно писање или бар опомена да морају (научити сопствени језик.

У трећем раду *О синтаксичко-семантичким и нормативним аспектима конструкција шииа „носити (са) собом“* (стр. 43-58) објашњене су недоумице у вези са конструкцијом која, мора се признати, није претерано актуелна у савременом српском језику, али се у раду показује да није ни ретка у његовим различитим функционалним стиловима. Просечан говорник српског језика сматраће беспредлошку конструкцију неправилном или архаичном, међутим, дефинисањем семантичко-употребне разлике између конструкција „носити са собом“ и „носити собом“ (која неодољиво подсећа на латинску изреку *Omnia mea mecum porto*), многим примерима за обе конструкције (чак и староградском песмом о „старом фијакеру који собом носи...“) истакнута је стилски маркирана употреба друге. Осим ексцерпираних примера из 14 књига, 9 дневних новина, уз позивање на (само) 4 рада у којима се овај проблем спомиње (нпр. Стевановић 1991), занимљива је и почетна инспирација аутора настала са једног интернет форума о истом питању.

Четврти, уједно и последњи рад првог дела ове књиге, зове се *О неким структурним и нормативним питањима координираних синтагми* (стр. 59-78). У раду су објашњене координиране синтагме са два аспекта: структурно-синтаксичког и нормативног; али и „разгранатог“ категоријања: хомофункционалности, хомосемичности (са обавезним статусом) и хомоформности (факултативног статуса). Сложеност овог питања потврђује и чињеница да је исти аутор више пута и раније писао о тој проблематици (у периоду 1987-2003), те примери из књижевноуметничких

дела (8) и дневних новина (12), уз позивање на радове још 4 аутора (но, јасно је да је исти аутор једини свестраније истраживао овај проблем). Анализом примера научно је осветљена фигура супстантиватика („на своју и шћейу државе“), силепса падежа („за и црошћив цјућих живошћа“), силепса негације („никад или веома решћко“) и силепса броја („из балканских и Првог свейског рашћа“). Објашњене су многе – нормативно (не) допустиве - стилске фигуре: хендијадис, епанортоза (корекција), зеугма (њихово нормативно сагледавање и одобравање варира), чиме овај рад спаја синтаксу са стилистиком и теоријом књижевности. У овом раду фасцинира суптилно „третирање“ свих уочених нијанси у, на први поглед, врло сличним координираним синтагмама са различитих аспеката.

У другом делу ове књиге *О шворбено-семантичким шћињањима српскога језика* реч је о неким творбеним питањима којима се мења (или не мења) семантика.

Први рад *Плеонастична ушћиреба префикса у српском језику* (стр. 81-101) објашњава занимљиву појаву сувишних, семантички дуплираних префикса у неким глаголима српскога језика: придодати, надоградити, при(у)питати, надопунити; или, у још екстремнијим примерима: *шћошмушћи се, шћошшћашћи, шћошшћешћи, шћошшћорављашћи, шћошшћишћи се* или, свакако, најфасцинантнији – *шћошшћришћо(шћ)ешћи* (забележио Клајн 2002). Полазећи од најстаријих дефиниција таутологије и плеоназма (Бабић и Клајн различито дефинишу), у раду се овај проблем посматра на творбеном, синтаксичком, семантичком и нормативном плану. Примерима је недвосмислено (до)казано [sic!] да се иста карактеристика, осим код глагола (за које једино ову појаву литература везује), уочава код именица, придева, прилога и модалних речци, и да су такви, плеонастични, префиксални облици чешћи у публицистичком стилу (анализирани примери из 7 новина) него у књижевном (наведени примери из 5 књижевних дела), те да се ова тема појављује у ранијим радовима још седморо аутора који су о томе (недовољно или другачије) писали. Закључује се да „плеонастичка употреба префикса никад не захвата цијели семантички опсет префигиране лексеме, него се по правилу везује само за једно њено (под) значење“; тако да нпр. можемо рећи „разрешишћи шћј. решишћи шћроблем“, али не и „разрешишћи шћј. решишћи некога са функције“.

Други рад овог поглавља *Префиксалне шворенице са значењем шћоновљеностћи у савременом српском језику* (стр. 103-123) расветљава проблематику префикса *ре-* и *пре-* у значењу поновљености, њихову ономасиолошку анализу (компоненту редупликације нпр. *решћаршћовашћи* или *шћрешћродашћи*, компоненту ревалоризације нпр. *реоршћанизовашћи* и *шћресшћилизовашћи* и интерферирајућу компоненту редупликације и ревалоризације нпр. *редешћинисашћи* и *шћреформулисашћи*), као и семасиолошку анализу нехибридних и хибридних твореница. Уз њих, аутор истиче употребу других лексема са значењем поновљености у српском језику као што су *шћошћи* и *шћошћо*, те других префикса са значењем поновљености типа *шћоншћира-*, *шћо-*, *шћо-* (*шћоншћирешћеволушћија*, *шћокршћишћи*, *шћошћрадишћи*). Примери су

ексцерпирани из 6 књижевних дела и 9 дневних новина; а у историјату питања наводе се три ауторова ранија рада о сродној проблематици, као и шест радова других аутора, при чему се констатује да, чак, ни ауторка М. Радовић Тешић која је монографију посветила овом проблему, није уочила све значењске разлике и нијансе.

Трећи, и последњи, део ове књиге, како је раније више пута наведено, чини 6 радова – број радова имплицира сложеност питања којима се аутор бавио.

Осим, на почетку наведеног, историјата истог питања о *Сложеној реченици с временском зависном клаузом у значењу постериорности*, професор Ковачевић брзо се „упушта“ у истинске и дуготрајне недоумице (одбацујући их!) у вези са овим типом реченица. Наиме, да би се говорило о везницима ових реченица *пр(и)је не(е)о што, кад и док*, и остали комбинаторни услови морају бити испуњени: аспектска значења предиката, тип личног глаголског облика у једном или оба предиката, истиносни модалитет корелативних клауза, лексички сигнали хронолошког односа. Тако према критеријуму (не)спецификације значења постериорности, те доказима да ниједан од споменутих везника у свим контекстима не изражава значење постериорности, аутор дели реченице у три нова подтипа: реченице са семантички неспецификованом постериорношћу, реченице са значењем непосредне постериорности и реченице са постериорно-терминативним значењем. На сложеност ове проблематике посредно указује и богата библиографија, како извора: 9 књижевноуметничких дела и 8 дневних новина, тако и научне литературе: 20 научних радова и студија о датом теми (међу којима и пет од истог аутора).

Сличном проблематиком бави се и рад под насловом *О изоморфности једног типа временских реченица и поредбених реченица за неједнакости*. О овим питањима (овом и претходном) аутор с пажњом разматра тврдње И. Антонић или Р. Симића, Ј. Јовановић. У центру овог рада је опет везник *пр(и)је не(е)о што* као везник временских, али и поредбених (реалних) реченица („*Ирак ће пре зајасити у грађански рат не(е)о што ће прерасити у грађанско друштво*“), етимологија тог везника, те функционално-семантичка разлика коју доноси реченицама. У раду се показује да је ово једини сложени везник српскога језика који је настао преко модела поредбених реченица за неједнакост. Даје се детаљна анализа начина формирања овог везника, односно семантике реченица са овим везником, уз поређење временског значења постериорности и поредбеног диферентивног значења, тј. значења поређења по неједнакости.

Реченицом се бави и рад *Условне реченице са везником „да“ у српском језику*, резимирајући да реченице са везником ДА могу изразити само два значења: иреално („*Да смо заједно, стално бисмо се свађали*“) и потенцијално („*Да сам се сетила, могла сам и ја боље да се обучем*“), али никако реално! У раду се исправљају многе у литератури навођене тврдње о типовима глаголских облика који се могу наћи у основној и зависној клаузи сложених условних реченица са везником ДА. У зависности од глагол-

ских облика који се у њима комбинују могуће је изразити и више нијанси у значењу типа: потенцијално и изричито или мотивационо условно или аргументативно условно-узрочно значење. За изворе је узето 8 књижевноуметничких дела, 6 дневних новина, а литературу чини 14 различитих научних студија и радова – међу њима један раније објављени истог аутора.

Врло занимљив и актуелан чланак, термилошки лакши, разумљивији од многих, јесте чланак „*О модалном презентиском имперфектну и футуру првом у савременом српском језику*“. Аутор објашњава врло фреквентну употребу примера: *Како се он звао? Како му беше име?*, додуше, искључиво везану за ова два глагола у српском језику и њихове специфичне семантичке компоненте (временску компоненту садашњости и модалну компоненту „евокације прошлог знања“). У значењу садашњости може се наћи и футур први нпр. *Он ће бити у праву кад то каже*, али опет у модалном смислу (*он ће вероватно/сигурно/по свој прилици бити у праву кад то каже*, а не засигурно). Ексерцирани су примери из 10 књижевноуметничких дела и дневних новина, а у литератури се наводи десетак радова у којима се обрађује (или само спомиње) проблем.

Најкраћу (или најмању) историју питања има чланак „*О конструкцијама деиктичке цитатности – или: о недоследном управном говору у савременом српском језику*“. О томе је раније једино писао Предраг Пипер, истражујући примере у српским народним приповеткама и називајући уочено *циклическом неодређеном референцијалношћу*. Деиктичка цитатност, како ју је назвао аутор овог рада, јесте специфичан структурно-семантички тип конструкције где се „при преношењу управног говора неки од његових дијелова не преноси дословно него се упућује на њ. И то увијек најмање редуплицираном замјеничком лексемом (показном замјеницом, замјеничким прилогом или прилошким изразом). Тако се нпр. исказ одређене особе *Идем у кућу Марка Марковића* преноси као *Идем у њу и њу кућу*“. Реченице деиктичке цитатности се никада у потпуности не подударују са садржајем управног говора, те се то назива и *недоследним управним говором*. Такође, јединице деиктичке цитатности никада немају одређено референцијално значење и реализују се, углавном, у координираним синтаксичким конструкцијама редупликацијом или ређе трипликацијом проксималне, медијалне или дисталне замјеничке лексеме. Деиктичка цитатност јесте особина српских народних приповедака, али и српске постмодернистичке прозе, што доказују у раду наведени примери из 22 књижевноуметничка дела и дневних новина.

Ова књига Милоша Ковачевића, несумњиво, представља значајан допринос науци о српском језику. У 12 врло различитих огледа, који се тичу раније уочених или делимично већ обрађених питања, објашњени су различити и комплексни проблеми у многим аспектима језика – од историјских до функционалностилских. Оно што фасцинира јесте дуга и исцрпна библиографија после сваког огледа, која је доказ врло темељног истраживања одабраног питања. Шароликост извора, тј. примери из

многих књижевних дела и дневних новина, наводе да се запитамо колики је, заправо, рад и труд уложен за сваки од релативно кратких огледа.

Оно што књигу чини изузетном јесте актуелност највећег броја разматраних питања, посебно оних везаних за савремени језик и норму, а тешком и „тешко проходном“ је чини терминологија појединих огледа (као нпр. оглед о *најоредним синџамама*). Истина, нису ни сва питања претерано актуелна, као нпр. оглед о конструкцијама *носији (са) собом* или о утицају Дубровника на Вукове одлуке о језику. Но, бројност огледа омогућава различит одабир прочитаног или могућност за даља истраживања. Чини се да је управо то најбоља препорука за читање: онима који се баве или ће се бавити науком о српском језику (или србистиком), књига је поуздан информатор о истраженом или могућностима за тражење или могућностима за нове језичке расправе. Свакако књига представља и добар модел за то како се треба истински бавити науком, а не квазинауком.

И уместо закључка, ево својеврсног есејистичког резимеа с истакнутим битним елементима из текстова ове Ковачевићеве књиге. *Да би неко одлучио озбиљно да се (ио)забави неким граматичким проблемом, мора да редефинише раније речено, (у)каже (на) грешке, да (ио)несе са собом бреме одговорности, за нешто и њојив нечега аргументима, не само да напише нешто већ да тако њај и њај њим и њим помогне србистички и/или сербокромистички њр(иј) нешто њојо буде касно – како то професор Милош Ковачевић учоава.*

Примљен децембра 2011.

Прихваћен за штампу фебруара 2012.